

Pratarmė

Šiuo specialiuoju socialinių tyrimų žurnalo „Kultūra ir visuomenė“ numeriu siekiama prisidėti prie teorinių diskusijų apie religijos vaidmenį šiuolaikinių visuomenių viešosiose erdvėse ir pateikti naujų empirinių išvalgų apie Rytų Europos regioną, kuriame vyksta socialinės, politinės ir ekonominės transformacijos. Oficiali ateistinė socialistinio laikotarpio doktrina buvo pakeista 1989–1991 m., o tolesnis laikotarpis pažymėtas religijų ir įvairių įsitikinimų vaidmenų visuomenėse paieškomis bei religijos ir tikėjimo laisvės sąvokų permąstymu (Gerlach, Töpfer, 2015). Tenka pripažinti, kad religijos atlieka įvairius vaidmenis Rytų Europos visuomenėse. Gyventojų religiniai tapatumai XXI amžiuje išsiskiria ir gali būti plėtojami įvairiai. Šiuolaikinė kintama visuomenės struktūra kelia naujus iššūkius ir lemia nesutarimus įvairiose viešojo gyvenimo srityse. Religijos ir tikėjimo vaidmuo taip pat pakito, netikėjimas ir sekuliarumas sulaukia vis daugiau dėmesio tiek asmeniniame gyvenime, tiek viešajame diskurse.

Minėti socialiniai pokyčiai galėtų atsispindėti juos įvertinančiuose teisės aktuose, kurie sukurtų atitinkamas struktūras, skirtas religijų įvairovės poreikiams viešojoje erdvėje tenkinti. Be to, socialinė politika galėtų būti informuota apie dabartinę ir kintamą demografiją bei dabartinės religinės įvairovės raišką skirtingose visuomeninio gyvenimo sferose (Dinham, Francis, 2015).

Specialusis žurnalo „Kultūra ir visuomenė“ numeris telkiasi ties Rytų Europoje didėjančia religine įvairove ir šio proceso pasekmėmis viešajame gyvenime. Šis žurnalo numeris taip pat prisideda prie religijos sociologijos ir religijų studijų plėtros regione bei už jo ribų. Šio žurnalo numerio tikslas yra dvejopas. Viena vertus, nuodugniau ištirti kintamą religijos kraštovaizdį Rytų Europoje. Kita vertus, išanalizuoti religijos ir tikėjimo vaidmenį visuomeniniame gyvenime ir įvertinti, kaip tai atsispindi politikoje ir kasdieniame gyvenime. Šiame specialiajame žurnalo numeryje spausdinami šeši straipsniai, kuriuose pristatomi sociologiniai, teisiniai, antropologiniai, politikos ir religijos mokslų požiūriai, analizuojantys religiją įvairiose Rytų Europos šalyse.

Hugh McFaul savo straipsnyje „Juridinis statusas, religinės grupės ir religijos įsitvirtinimas Rytų Europoje“ aptaria religinio tapatumo viešojoje erdvėje problemą telkiantis ties religinėmis grupėmis ir kai kuriuos Europos

Žmogaus teisių teismo nagrinėjamus atvejus. McFaul atkreipia dėmesį į tai, koku mastu religinės grupės gali pažeisti arba apriboti religijos laisvę ir jos praktikas teisiniu aspektu. Jis daro išvadą, kad religijos praktikavimas ir pateikimas viešojoje erdvėje gali priklausyti nuo konkrečios šalies teisės ir politikos, tam tikrų religinių įsitikinimų, jų praktikos pripažinimo, o tai sąlygoja religinių grupių galimybes įgyti juridinį statusą. Tokio pripažinimo pasiekimas pasirodė problematiškas religinėms grupėms, ypač Rytų Europoje.

Andrew P. Lynch savo straipsnyje „Katalikybė Vidurio ir Rytų Europoje po Vatikano II: Jono Pauliaus II palikimo vertinimas“, tiria Jono Pauliaus II pastangas išstumti sovietinį komunizmą net tik iš savo šalies – Lenkijos, bet ir iš visos Vidurio ir Rytų Europos. Straipsnyje teigiama, jog katalikybė sugebėjo atsinaujinti ir įgavo galią Vidurio ir Rytų Europoje, tačiau vis dar turi kur tobulėti, jei nori išsaugoti iškovotas pozicijas regione ir tapti tuo, ką Karlas Rahneris pavadino „Pasaulio bažnyčia“.

Simona Guerra savo straipsnyje „Neprarandant savosios religijos: Lenkijos integracijos į ES dilemos“ aptaria Romos katalikų bažnyčios vaidmenį viešosiose diskusijose apie Lenkijos integraciją į ES. Pasak jos, oficialiai Katalikų bažnyčia išliko gana pragmatiška ES integracijos atžvilgiu ir galiausiai tapo palaikanti, nors niekada nerodė entuziazmo. Tačiau tuo pačiu laikotarpiu radikaliosios dešinės ir dešinėsios grupės, pvz., Lenkijos šeimų lyga (*Liga Polskich Rodzin: LPR*), panaudodamos euroskepticizmą ir mobilizuodamos elektoratą prieš abortus, eutanaziją ir Bažnyčios vaidmens Lenkijos visuomenėje menkinimą, sėkmingai dalyvavo rinkimuose. Jaunų žmonių nusivylimas ir piliečių nepasitenkinimas pastūmėjo rinkėjus link PiS (Teisė ir Teisingumas, *Prawo i Sprawiedliwość: PiS*), Kukiz'15, ir KORWiN, kurių rinkiminė programa rėmė socialinį ir nacionalinį konservatyvumą (PiS), kartais populizmą (Kukiz'15) ir radikalią dešiniąją pakraipą bei euroskepticizmą (KORWiN). Tai rodo, kad vertybės ir jų išsaugojimas išlieka svarbiu veiksmu Lenkijos politiniame gyvenime, o radikali Katalikų bažnyčia vis dar atlieka svarbų vaidmenį sociopolitinaime gyvenime bei Lenkijos integracijos į Europą procese.

Alexandra Coțofană straipsnyje „Baltojo žmogaus teisė prieš magiškas juodąsias moteris. Rasiniai ir lytiniai saitai raganavimo politikoje Rumunijoje“ analizuoja struktūrinę lyties ir rasės diskriminaciją Rumunijoje, koncentruodamasi ties socialine politika istoriškai diskriminuojamos etninės grupės – romų atžvilgiu. Tiriant svarbius religijos vaidmens Rumunijos visuomenėje pokyčius, šiame straipsnyje atskleidžiami religijos, tikėjimo ir pasaulietinio požiūrių sąsajų aspektai viešajame gyvenime, teisės aktuose ir kasdienėje praktikoje. Straipsnyje analizuojami naujais atvejais, kai Rumunijos politikai rengia rasistinę politiką, nukreiptą prieš istoriškai marginalizuotą Europos gyventojų grupę – romus. Raganystė, pasak Coțofană, yra paranki prizmė,

atskleidžianti politinio, pasaulietinio ir ekonominio nesaugumo aspektus. Rūpestis dėl okultizmo simbolizuoja augantį kultūrinį nerimą dėl socialinių ir ekonominių pokyčių bei paskatas keisti esamą tvarką (Mantz, 2007).

Tayfun Kasapoglu straipsnyje „Religija ir politika šiuolaikinėje Turkijoje. Ateistų požiūris“ tyrinėja ateistų požiūrį į religijos ir politikos sankirtas šiuolaikinėje Turkijoje. Šiame straipsnyje Antonio Gramsci hegemonijos koncepcija taikoma hegemoninės islamo padėties šiuolaikinėje Turkijos visuomenės politiniame gyvenime analizei. Vietoje marksistinio požiūrio į aišką klasių dichotomiją, valdančiąją ir valdomąją, pasitelkiamas Bourdieu požiūris, teigiantis, jog visuomenė susideda iš daugybės sričių, įskaitant religiją, ir daugybės grupių, siekiančių įgyti daugiau galios šiose srityse. Empirinis tyrimas parodė, jog Turkijos ateistai religiją ir politiką regi kaip glaudžiai susijusias, nes politika yra stipriai veikiama religijos. Minėtas politikos ir religijos ryšys reiškiasi per visuomenės religingumo skatinimą, tai pat per spaudimo tiek iš visuomenės, tiek iš valstybės pusės ateistams didinimą.

Alp Arat ir Marta Kołodziejska straipsnyje „Tylos sąmokslas: sąmoningumo mokymas Lenkijoje“ analizuoja pirmojo kokybinio tyrimo apie lenkų, dalyvaujančių sąmoningumo mokymuose rezultatus bei analizuoja juos mokslinių diskusijų apie Vakarų visuomenių rytietiškumo (*Easternization*) tendencijas kontekste. Remdamiesi interviu su pagrindiniais Lenkijos viešosios erdvės praktikais, pateikiame įrodymus, patvirtinančius, jog sąmoningumo mokymai turi labiau dvasinę formą nei buvo manyta iki šiol. Tokie tyrimo rezultatai skatina naujai pažvelgti į vis sudėtingesnius ryšius, kuriais mūsų esamos religijos, dvasingumo ir sekuliarumo kategorijos yra susijusios vis dar mažai ištirtoje Europos žemyno dalyje.

Apibendrinant kviečiame skaitytoją šį specialųjį žurnalo numerį apie religijos vaidmenį viešajame Rytų Europos visuomenių gyvenime matyti kaip įnašą į mokslines diskusijas apie vykstančius socialinius pokyčius po Geležinės užsklandos griūties ir to pasekmes religijai apskritai bei jos raiškai įvairiose visuomenės gyvenimo srityse. Šis specialusis žurnalo „Kultūra ir visuomenė“ numeris – tai kvietimas diskutuoti peržengiant pernelyg supaprastintus religijos vaidmens Rytų Europos visuomenėse paaiškinimus, tokius kaip, sekuliarizacija arba desekuliarizacija.

*Milda Ališauskienė
Vytauto Didžiojo universitetas*

*Panagiotis Pentaris
University of Greenwich*